

Olle Widhe

Barnbiblioteket Saga och den unga läsaren

Retoriska manuskriptpraktiker på en barnboksredaktion

Barnbiblioteket Saga and the Young Reader: The Rhetoric of Editing in Children's Literature Publishing

Abstract: In this article, I explore the archive of the publishing company Svensk läraretidnings förlag and the children's book series Barnbiblioteket Saga (The Children's Library Saga). Instead of considering the published Saga texts as the products of individual creativity, this article emphasizes the editorial process as an aesthetic-pedagogical function and literary production as an editorial art form. The article addresses two central questions: What editorial practices can be identified in the preserved manuscripts, and what principles guiding the editors can be discerned from these practices? In connection with this, I present two models to describe the publisher's manuscript practices, which can be employed to gain a broader understanding of the importance of editorial manuscript work in publishing. The archival material shows that the editorial process was continually influenced by a rhetorical audience. To a significant extent, the various stages of manuscript handling were driven by pedagogical concerns and rooted in how children's needs, interests, and resources were perceived. However, the editorial work was also strongly motivated by aesthetic considerations, which were closely intertwined with the pedagogical aspects.

Keywords: children's literature, Barnbiblioteket Saga, Svensk läraretidnings förlag, publishing history, rhetorical audience, the rhetoric of editing

När Svensk läraretidnings förlagsaktiebolag bildades 1896 var det för att skapa en stabilare grund åt den redan befintliga utgivningen av tidningarna *Svensk läraretidning*, *Jultomten* och *Tummeliten* (Berg). Bokserien Barnbiblioteket Saga, som lanserades 1899, skulle snart bli deras flaggskepp. Böckerna i bokserien fick stor spridning eftersom de först trycktes i billiga tidningsliknande häften som det var möjligt att prenumerera på (bild 1). Folkskollärarna uppmanades att distribuera subscriptionshäftena till folkskolebarnen och på så sätt skulle fler samhällsskikt nås av den kvalitativa litteraturen (Klingberg 36–50; Landahl 185–220).

Mellan 1899 och 1954 gavs det i Barnbiblioteket Saga ut i genomsnitt fyra böcker per år i olika genrer – allt ifrån sagor och berättelser ur världslitteraturen till geografiska upptäckter, pjäser och kulturhistoria. Den inledande boken i serien innehöll svenska folksagor bearbetade av Fridtjuv Berg med bilder av Elsa och Natanael Beskow. Valet att inleda bokserien med en sagosamling kan förklaras med att barnbokssynen under den andra hälften av 1800-talet premierade fantasi och känsla (Klingberg 14). Mer konkret var bokserien emellertid en konsekvens av den diskussion om barns och ungas läsning som förts i Sveriges allmänna folkskollärares förening under 1890-talet.¹ Svensk läraretidnings förlag och Sveriges allmänna folkskollärares förening var två intimt sammanflätade organisationer och Emil Hammarlund var vid denna tid både redaktör i förlaget och ordförande i föreningen. Svensk läraretidnings förlag blev snabbt tongivande – från sekelskiftet och framåt räknas förlaget som ett av de stora inom utgivningen av prosaberättelser för barn och ungdom (Svedjedal 290). Det skulle bli nära 300 nummer i Barnbiblioteket Saga fram till 1954, då redaktören Signe Wranér slutade, och knappt dubbelt så många innan bokserien helt upphörde 1970. Parallellt med den löpande nyutgivningen återutgavs utsålda nummer i nya upplagor vilket mer än fördubblade utgivningsmängden. De nya upplagorna bearbetades och redaktionen lade stor möda på att uppdatera utgivningen för nya generationer läsare. När Wranér, som var den tredje redaktören i ordningen, beskriver arbetet med Barnbiblioteket Saga understryker hon hur omfattande revideringarna i de nya upplagorna kunde vara: "Hon [Amanda Hammarlund] höll styvt på att alla förstakorrektur skulle motläsas högt, så somliga Saga-band har jag nog plöjt igenom många gånger. Robinson t.ex. har jag läst 64 gånger och skrivit om den 6 gånger. Språket förändras åtskilligt på sex decennier" (Wranér 43).

Bild 1. Barnbiblioteket Sagas subscriptionshäften 1903 nr 8 till 10 med berättelserna som kom att ingå i Henning Wendells *Hunden Tipp* och några andra djurhistorier (1903).

Den stora mängden reviderade upplagor i bokserien avslöjar redaktionens prioriteringar när det kommer till innehåll, språklig utformning och format. Men det är framför allt det bevarade arkivet, det så kallade Sagaarkivet vid Svenska barnboksinstitutet i Stockholm, som erbjuder exempel på hur en barnboksredaktion kunde arbeta under 1900-talets första hälft. Syftet med denna artikel är följaktligen att få mer kunskap om det redaktionella arbetet bakom utgivningen av Barnbiblioteket Saga via några nedslag i Sagaarkivet. Fokus ligger på manuskripten och redaktionens bearbetning av dem. I stället för att främst förstå texterna som sprungna ur en enskild individs kreativitet uppmärksammas redaktionen som estetisk-pedagogisk funktion och den litterära produktionen som redaktionell konstform.² Genom att studera bevarade förlagsdokument kan forskaren skapa sig en bild av förlagets roll i produktionen av litterära verk och göra utgivningsstrategier synliga (Ragni Svensson 29). I Sagaarkivet finns ledtrådar till allt från de första inledande kvalitets- och urvalsdiskussionerna till hur texterna spreds och kommunikationen med läsarna såg ut. Arkivet speglar en barn- och litteratursyn, men också agerandet på bokmarknaden och allianser med skilda aktörer. Frågan som jag vill besvara är vilka redaktionella praktiker som kan urskiljas i de bevarade manuskripten och vad som styr dem. I anslutning till detta presenterar jag två modeller för att beskriva förlagets manuskript-

praktiker som förhoppningsvis kan användas för att förstå betydelsen av redaktionellt manuskriptarbete i bokutgivning mer generellt.

I samband med katalogiseringen av Astrid Lindgrens omfattande arkiv på Kungliga biblioteket i Stockholm skriver Lena Törnqvist att forskare med stöd i ett arkivs originaldokument kan bekräfta hypoteser, belägga samband och få uppslag till ny forskning (59). Det gäller för arkivundersökningar mer generellt, samtidigt som arkivets egenart alltid är med och bestämmer vilka kunskaper som erbjuds forskningen. Lindgrens arkiv har ett fokus på den enskilda författarens bevarade handlingar och det innehåller anteckningsböcker, korrespondens, barnbrev och teckningar. Sagaarkivet speglar arbetet inom Svensk läraretidnings förlag och ger i stället en bild av förlagets och redaktionens arbete. Ragni Svensson framhåller att förlagsarkiv ofta är dåligt organiserade, ibland rentav röriga, och att viktiga handlingar inte sällan saknas. Sagaarkivet innehåller en rad luckor men är strukturerat så till vida att Eva och Holger Wichman, utifrån en tidigare summarisk inventarieförteckning, upprättade en utförlig arkivförteckning i enlighet med systematiska principer på 1980-talet. Arkivet uppgår till 22 hyllmeter och innehåller ett omfattande och opublicerat material som reflekterar den redaktionella praktiken: originalmanus, avskrifter, korrektur, lektörsomdömen, korrespondens, styrelseprotokoll och bokföring.

I min undersökning står manuskriptarbetet i centrum och jag har valt exempel som belyser redaktionens förhållande till en tänkt publik. Wranér har fått en särskild roll eftersom hon gett en sammanhållen vittnesskildring av redaktionsarbetet, samtidigt som hon varit noggrann med att spara manuskript och revideringar. Det är vanligt att bok- och förlagshistoriska undersökningar förlitar sig på intervjuer och memoarböcker för att täppa till luckor (Ragni Svensson 34). I linje med detta framstår memoarboken *I Sagas tjänst* (1966) som en viktig källa till kunskaper om redaktionens inre arbete. Den gavs ut av Svensk läraretidnings förlag i serien Pedagogiska skrifter. Enligt förordet av Ingeborg Sondén, som då var medlem i förlagets litteraturkommitté, bygger framställningen på inspelade intervjuer med Wranér. Dessa har sedan renskrivits och slutligen bearbetats av Wranér själv. Enligt Sondén har de nedtecknade minnena ett värde, eftersom de särskilt behandlar konstnärernas medverkan i Barnbiblioteket Saga (4). Men läser man memoarboken blir det också tydligt att den inte bara uppehåller sig vid medverkande konstnärer som Carl Larsson, Elsa Beskow, Jenny Nyström och Gerda Tirén. Även Sagaredaktionens syn på barnboken och hur den måste anpassas till den förväntade läsekretsen återkommer som ett viktigt tema.

Mitt fokus på redaktionella praktiker aktualiserar tidigare otryckta och utforskade förlagsdokument. Analysen av dessa dokument kompletterar tidigare forskning om svenska förlag, som inte nämnvärt intresserat sig för barn- och ungdomslitteraturens särskilda villkor eller hur barnboksutgivning generellt styrs av föreställningar om en bestämd målgrupp. Johan Svedjedal har poängterat hur viktigt det är att uppmärksamma förhållandet mellan författaren och publiken och ta hänsyn till att förläggaren ofta är den "förmedlande länken" mellan dem (23). Ett sådant angreppssätt innebär en förskjutning från författare till redaktion. I stället för att söka efter författarens estetiska och pedagogiska val riktas sökarljuset mot de redaktionella praktikerna och de föreställningar och den intention som styr dem. Tidigare förlagsstudier som riktar sig mot det barnlitterära fältet i Sverige har bland annat behandlat Astrid Lindgren som förläggare (Ehriander), förlaget bakom *Folkskolans barntidning* (Sonja Svensson), förlag som publicerar lättläst litteratur (Nordenstam och Olin Scheller) och förläggares arbete med översättningar (Warnqvist). När det gäller studier direkt relaterade till Svensk läraretidnings förlag och Barnbiblioteket Saga har det utöver de inledningsvis nämnda forskningsinsatserna på senare år gjorts en rad punktstudier som behandlar enskilda verk (Andersson), läsarbrev (Ivacko och Sundmark), barnteater (Hellström) och bokserien Ungdomens bibliotek (Kärrholm).³

Den retoriska kommunikationskedjan

För att beskriva och förstå förlagets arbete med enskilda manuskript behöver föreställningar om den tänkta läsaren uppmärksammas. I "What Is the History of Books" (1982) hävdar Robert Darnton att teoretiska begrepp som fiktiv publik och implicerad läsare är till hjälp för den som vill beskriva hur böcker produceras, sprids och läses (78). Ett sådant bokhistoriskt och litteratursociologiskt perspektiv öppnar för en retoriskt inspirerad undersökning av hur förlagspraktiker formas i relation till en eller flera tänkta publik. Barnlitteraturforskare som Laura Atkins och Helene Ehriander har till exempel uppmärksammat att förlag som publicerar barnböcker ofta utformar dem både för att locka den vuxne köparen och för att passa unga läsare (Atkins 53; Ehriander 97). Föreställningen om en eller flera hypotetiska läsare ter sig särskilt betydelsefull när det kommer till barnboksutgivningen. Inom det som kan kallas den nyretoriska traditionen har man i huvudsak intresserat sig för den enskilda författarens eller textens förhållande till den tänkta läsaren och inte

uppmärksammat förlagets betydelse. Men även förlagsforskare behöver anlägga retoriska perspektiv.

I den nyretoriska litteraturforskningen betonas att texter skrivs av författare för att kommunicera med läsare. Men det betyder inte att formen är oviktig – tvärtom betonar nyretorikerna textens grepp som ett medel för att stimulera tänkande, seende och kännande oavsett hur den enskilda läsaren faktiskt svarar på det lästa (Cadden 15). Det retoriska perspektivet innebär i korthet att hela slingan mellan produktion, publicerad text och publikens förväntade respons beaktas i sin historiska kontext. James Phelan förklarar att det retoriska perspektivet på litteratur "maintains its interest in *how authors seek to achieve their multidimensional purposes*" (*Somebody Telling* 6, min kursiv).

Mitt försök att beskriva Sagaredaktionens arbete utifrån de bevarade förlagsdokumenten har inspirerats av det nyretoriska perspektivet. Men i stället för att som Phelan lyfta fram författaren har jag inriktat mig på det mångdimensionella syfte som kan spåras i det redaktionella arbetet. Det har inneburit att den inflytelserika modell för narrativ kommunikation som presenterades av Seymour Chatman i slutet av 1970-talet, i barnlitteraturforskningen aktualiserad av bland andra Maria Nikolajeva, behöver utvidgas med två nya instanser: en för redaktion och en för retorisk publik (diagram 1). Därigenom får vi en modell som kan beskriva hur redaktionens arbete är beroende av en retorisk publik, vilket synliggör delar av produktionsprocessen som den faktiska författaren inte alltid har full kontroll över. Med retorisk publik avses här huvudsakligen redaktionens föreställningar om målgruppens resurser och behov i ett bestämt historiskt och geografiskt sammanhang. Att analysera det redaktionella arbetet som retorisk situation innebär alltså att undersöka hur redaktionella urval, textbearbetningar, distribution och agerande på bokmarknaden styrs av tänkta läsare. Som jag ser det leder en sådan analys till en mer nyanserad förståelse av barn- och ungdomslitteraturen och dess olika syften.

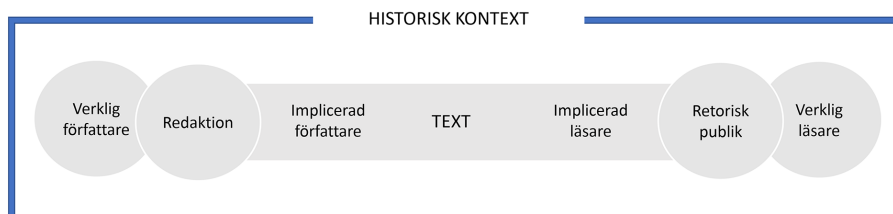

Diagram 1. Kommunikationskedja utvidgad med Redaktion och Retorisk publik anpassad efter Seymour Chatman (151).

Min idealtypiska modell av litteraturens kommunikationskedja har inspirerats av Phelans synpunkter på Chatmans framställning (*Somebody Telling* 13). Den reviderade modellens styrka är att den tar hänsyn till det omfattande redaktionella arbete som Barnbiblioteket Sagas arkiv ger kunskaper om. Modellen har särskild relevans för barnlitteraturforskare, eftersom barnpubliken vanligen avskiljs från "det vuxna" när det kommer till ålder, mognad, känslighet, erfarenhet och kognitiv utveckling, samt i många fall även ordförråd, läsvana, intressen och referenser (jfr Cadden 16). Genom att studera Sagaredaktionens manuskriptpraktiker kan den retoriska publikens konturer träda fram. Men den retoriska publiken kan också synliggöras genom en analys av bokformat, baksidestexter, reklammaterial och andra paratexter. Samtidigt måste forskaren vara medveten om att förlagets retoriska publik kan vara historiskt föränderlig och kontextuellt sammanlänkad med rådande barn- och barndomsföreställningar och den föränderliga synen på barnlitteraturens funktion. Barnboksredaktionens arbete styrs av sin tänkta publik, men också av materiella förutsättningar och individuella temperament.

Den utvidgade kommunikationskedjan synliggör redaktionens funktion, men beskriver också den retoriska publik som styr dess praktiker. Samtidigt behåller modellen idén om den implicerade författaren och den implicerade läsaren.⁴ Med den implicerade författaren menas bilden av författaren som träder fram i läsningen och begreppet är särskilt verkningsfullt när det kommer till texter som är spökskrivna, exempelvis av kvinnor med manliga pseudonymer eller i samarbeten mellan författare (Phelan, *Living to Tell* 46). I barnboksutgivningen, där böcker kan förekomma i långa bokserier med olika författare, men där de av kommersiella skäl publiceras under samma författarnamn, blir den implicerade författarinstansen viktig. Exempel på detta är Carolyn Keene, Adam Blade eller Jake Maddox som är pseudonymer för en rad olika författare. Där blir det tydligt att den implicerade författaren, som träder fram i läsningen av böckerna i serien, inte är densamme som den verkliga författaren utan ett resultat av det redaktionella arbetet. Den implicerade författaren tar form genom förlagets sätt att bearbeta och förpacka delarna i bokserien, samt genom det sätt på vilket den slutgiltiga boken framträder för läsaren. Det är av denna anledning modellen ovan har kvar den implicerade författaren och kompletterar den retoriska situationen med en redaktionell instans.

Detsamma gäller för den andra änden av kommunikationskedjan. I stället för att bredda betydelsen av den implicerade läsarinstanten har jag valt att införa den retoriska publiken som ytterligare

en instans. Enligt Chatman är både den implicerade författaren och den implicerade läsaren textuella funktioner (31). På motsvarande sätt menar Wolfgang Iser att den implicerade läsaren är en responsförberedande textstruktur som understödjer läsarens förståelse av texten (34). Men där klassiska teoretiker som Chatman och Iser fäster avseende vid textens struktur, samt den läsare som impliceras av och är immanent i denna struktur, intresserar sig postklassisk och retorisk litteraturteori för de föreställningar som är närvarande när författaren riktar sig till en specifik retorisk publik (Phelan, *Somebody Telling* 6, 13; Cadden 15). Den retoriska publiken får betydelse i samspelet mellan texten och den historiska kontextens tidsbundna föreställningar om exempelvis pedagogik, psykologi och barnlitteratur. Lika viktigt är att den retoriska publiken är en instans i kommunikationsmodellen som fångar vad författaren och/eller redaktionen vill att texten ska göra med läsaren.

Den som söker kunskap om Sagaredaktionens retoriska publik får ledning av Wranérs memoarbok *I Sagas tjänst*. Hennes beskrivning av arbetet vid redaktionen uppehåller sig vid språkets betydelse för de kommande läsarna och hon anför pedagogiska skäl till bearbetningarna:

Amanda Hammarlund var en sann pedagog och hon var noga med att man skulle följa med i språkets utveckling. För mig, som med sådan hisnande glädje upplevat de första upplagorna, kändes det ibland riktigt svårt att tvingas ändra den gammaldags omvända ordföljden, att förkorta omständliga naturbeskrivningar och alltför tunga partier, kort sagt ta hänsyn till den lille läsaren som nu skulle fördjupa sig i boken. Och ibland skulle det vara hjälpverb överallt, men tio år senare var det inte riktigt längre. Dessutom måste man förstå att nutidens barn inte gillar de mest patetiska inslagen, de där som gjorde så djupt intryck på en själv när man var en liten, liten tös. Språket stagnerar inte, det utvecklas, och därtill måste man vara mycket vaken för faran av språkets utarmning. Tänk så mycket mindre ordförråd ett genomsnittsbarn av idag äger, trots alla nya tekniska ord, än de föregående generationerna som vittjade föräldrarnas bokhyllor och inte utsattes för smakförsämrande serier och förlöjande pratbubblor. (Wranér 72)

Sagautgivningen var från början tänkt att erbjuda de bredare folklagren en "prisbillig" och "sund" barn- och ungdomsläsning och utgöra ett alternativ till vad man uppfattade som estetiskt underhållig litteratur (Kåreland 2; Klingberg 31–36). Men det var en litteratur som skulle anpassas till den unga läsaren. För Wranér handlade an-

passningen till stor del om språk, samtidigt noterar hon att språkets möjligheter att nå sin publik ändras över tid. I citatet ovan formuleras en hållning där språket å ena sidan måste anpassas till "nutidens barn", å andra sidan får inte anpassningarna bidra till att språket "utarmas". Det ska vara en litteratur som inte förslappar men som ändå når fram till sin läsare.

Sagaredaktionen hade både pedagogiska och estetiska skäl till att anpassa de nya upplagorna med hänsyn till "den lille läsare" som skulle fördjupa sig i boken. Den retoriska publiken sägs ha särskilda preferenser, inte gilla de mest "patetiska" inslagen, sakna det "ordförråd" som äldre tiders läsare hade erövrat, inte vara mottaglig för omständliga "naturbeskrivningar" och så vidare. Redaktionen språkliga arbete handlar därför inte bara om att anpassa texten till de stavningsreformer som genomfördes under den period som utgivningen skedde, utan om mer långtgående förändringar i förhållande till kommande läsare.

Redaktionen manuskriptarbete i steg och nivåer

Sagaredaktionens framgångsrecept var att ha en parallellutgivning av flera verk som gavs ut i subskriptionshäften vars ark vid årets slut kunde bindas till böcker med hårda pärmar. Häftesutgivning och subskriptionstitlar var en inte helt ovanlig publiceringsform i Sverige runt sekelskiftet 1900 och upplägget var ekonomiskt fördelaktigt av flera skäl. Dels fick förlaget ett snabbt inflöde av pengar, dels var det lättare att avgöra hur stora upplagor som behövde tryckas (Svedjedal 274). Upplägget påverkade produktionsprocessen även om arbetet med texterna sannolikt såg olika ut för Barnbiblioteket Sagas olika redaktörer. Luckor i arkivet gör det svårare att säga något definitivt om processen i sin helhet, men studerar man arbetet med manuskripten ser man att de bevarade förlagsdokumenten för perioden 1899 till 1954 låter sig indelas i fem steg: 1) författaroriginal som ofta är handskrivna; 2) redaktionens avskrifter som kan vara både för hand och/eller med skrivmaskin; 3) korrektur; 4) periodiskt subskriptionshäfte som gavs ut var varannan vecka i vilket texten omgärdas av ett särskilt häftesspecifikt innehåll och avslutningsvis 5) bok i olika upplagor.

Det har varit svårt att hitta en teoretisk modell för att beskriva Sagaredaktionens arbete med manuskripten inom de fem olika stegen. Men med inspiration från Mary Fran Beulers, Mark J.H. Fretz och mer allmänna presentationer av redaktionella processer kan kommentarer och föreslagna bearbetningar tentativt identifieras på fyra

nivåer: 1) utvecklingsnivån; 2) stilnivån; 3) språkriktighetsnivån och 4) korrekturnivån. Den första av dessa nivåer skiljer sig från de övriga genom att den inte enbart handlar om kommentarer på befintliga manuskript utan också om initierande förslag och övergripande feedback i brev och annat.

Utvecklingsnivån återfinns först och främst i steg 1 och 2. Den rymmer moment som utvecklar författarens text och ibland ger redaktionen även egna förslag på berättelser som författaren kan skriva. Utvecklingsnivån blir synlig i redaktionens brevväxling med författare och i den återkoppling som bifogas i eller vid sidan av manuskript. Stilnivån återfinns främst i avskriftssteget (steg 2) och innefattar stilistiska revideringar på styckes- och meningsnivå, det vill säga mellan de olika upplagorna och i redaktionens avskrifter av originalmanus. Språkriktighetsnivån återfinns också den främst i avskriftssteget och innefattar språkriktighet såsom stavning, grammatik och interpunktion och kan liksom den föregående spåras i de olika upplagorna och i avskrifterna av originalmanus. Anpassningen till stavningsreformer som genomfördes under den långa period som Barnbiblioteket Sagas böcker ges ut hamnar på denna nivå. Korrekturnivån, som inte kommer att behandlas utförligare här, innebär korrekturläsning av satta manuskript. Det är förhållandevis enkelt att urskilja kommentarer på alla fyra nivåerna i förlagsdokumenten, samtidigt som en redaktionell ändring kan befinna sig på flera nivåer samtidigt (tabell 1).

STEG \ NIVÅER	Utveckling	Stil	Språkriktighet	Korrektur
Original	X			
Avskrifter	X	X	X	X
Korrektur			X	X
Häfte				
Bok / Ny upplaga	X	X	X	X

Tabell 1. Steg och nivåer i redaktionens arbete från författaroriginal till bok och nya upplagor. Kryssen i tabellen visar tentativt var i materialet de olika nivåerna syns.

1. Utvecklingsnivån

De bevarade förlagsdokumenten som rör Henning Wendells utgivning i Barnbiblioteket Saga ger en sammanhängande bild av hur det redaktionella arbetet kunde se ut på utvecklingsnivån. Tidigare forskning har visat att förläggare och redaktörer kan vara djupt engagerade i produktionen av barnlitteratur (Warnqvist). Av materialet i Sagaarkivet framgår att redaktörerna involverade sig i processens alla steg, från tillkomsten av originalmanus till utgivningen av nya upplagor. Wendells *Hunden Tipp och några andra djurhistorier* (1903) är den första originaltexten i bokserien, vilket möjliggör en analys av redaktionens förhållande till en originalförfattare. Före *Hunden Tipp* hade utgivningen omfattat sagosamlingar och klassiker i översättning, som till exempel *Robinson Kruse* (1899), *Tusen och en natt* (1899) och *Onkel Toms stuga* (1900). Wendell har en tydligt moralpedagogisk utgångspunkt för sitt skrivande. Han var djurskyddspionjär och är i barnbokssammanhang känd som översättare och bearbetare av Anna Sewells *Black Beauty. His Grooms and Companions, the Autobiography of a Horse* (1877). *Hunden Tipp* är inspirerad av *Black Beauty* och hästen som berättar om sitt levnadsöde. Liksom Sewells bok har ett tydligt ärende, och förordar bättre behandling av hästar i det viktorianska England, menar Wendell i ett brev till förlaget den 8 april 1903 att hans berättelser är ägnade att "väcka barnens sympati för de lidande – både djur och människor".

Efter redaktionens bedömning av Wendells manuskript ställde de ett villkor för publiceringen: redaktionen måste få genomföra nödvändiga korrigeringar. I ett brev den 3 april ger Wendell dem fria händer att göra "erforderliga jämkningar och ändringar". Redan nu sker också planeringen av häftesutgivningen som sägs kunna börja den 1 maj, det vill säga inom en månad. Uppenbarligen ökade häftesutgivningen utgivningstakten och redaktionen ville så snabbt som möjligt publicera det material som Wendell levererade. Enligt de bevarade protokollen beslutar Sagakommittén om utgivning den 31 mars 1903 (Klingberg 48). Av korrespondensen avslöjas att hela bokens innehåll fortfarande inte är bestämt när den börjar publiceras i häftesform med start i början av maj 1903. Den 29 juli samma år, då två häften utkommit, diskuterar Wendell fortfarande med förlaget om eventuella berättelser som skulle kunna ingå i den planerade Sagavolymen: "Då undert[ecknad] igår hade nöjet att träffa Herr Hammarlund personligen, delgaf han mig den af 'Sagas' ärade red. framkastade idéen om teckning af 'en kossas historia' (eller hvad titeln skulle kunna bli), och tanken tilltalade mig i hög grad". Redaktionen slutför alltså inte bara häftesutgivningen parallellt med

att texterna skrivs, de är också involverade i tillkomsten av berättelserna genom idéförslag. Förutom historien om en kossa föreslår de införandet av en verklig historia, om två bröder som mötte en björn i jämtländska Svanselse ett år tidigare. Wendell meddelar i ett brev den 9 juli 1903 att han inte känner till historien och redaktionen skickar ett häfte från *Jägarförbundets nya tidskrift* till honom. Björnhistorien kom till slut att publiceras i samlingen medan historien om en kossa, som skickades in till förlaget den 6 augusti 1903, inte ansågs passa utan lades undan.

Arbetet på utvecklingsnivån handlar också om originalmanuskriptets innehåll. I brevväxlingen med förlaget har redaktörerna synpunkter på ett avsnitt i *Hunden Tipp* som de i ett brev den 17 mars 1903 önskar stryka. Det handlar om vivisektion och Wendell får veta att detta bör uteslutas "då det här gäller läsning för barn och vivisektionsfrågan helt visst ligger utom deras horisont". Exemplet visar att redaktionen gick in och korrigerade innehållet efter den retoriska publik som de såg framför sig. Hanteringen av *Hunden Tipp* nyanse-rar även bilden av att Barnbiblioteket Saga förespråkade en klassisk litteratursyn med folksagor, sägner och klassiska äventyrsskildringar (jfr Klingberg 79). I byggandet av förlagsprofilen fanns visserligen en uttalad vilja att varje barn skulle ha tillgång till ett eget bibliotek av klassiker och att särskilt sagan lämpade sig för barn eftersom den stimulerade deras fantasi och läslust (Landahl 206). Ser man till utgivningen av *Hunden Tipp* antyder den en annan motivering till barns läsning som tydligare aktualiserar etiska frågor och där det uttalade syftet är att uppmuntra barnen att känna sympati med andra varelser och deras lidande. När redaktionen gjorde reklam för Wendells bok i *Svensk läraretidning* den 16 april 1903 framhölls den i linje med detta som någonting annorlunda i relation till den tidigare utgivningen i bokserien. I annonsen beskrivs den som en "märklig nyhet" i Barnbiblioteket Saga som vill "tala till våra hjärtan och där uppväcka godhet och mildhet mot alla lefvande varelser" ("En märklig nyhet" 268).

2. Stilnivån

På stilnivån återfinns redaktionella ändringar av ordval, förkortningar av meningsbyggnad, strykningar av längre passager och försök att undvika upprepningar. När det kommer till bearbetningar av tidigare upplagor har Wranérs princip generellt varit att välja ord som inte är så ålderdomliga. Ord som "omtala", "ej", "dagligen", "förutvarande" och "botad" ersätts exempelvis med "tala om", "inte", "varje dag", "före" och "frisk". Förkortningarna är ofta gjorda

med sikte på koncentration och konkretion. I bearbetningen inför den sjätte och sista upplagan av *Hunden Tipp* (1945) kan exempelvis rumsliga beskrivningar tas bort och handlingen lyftas fram. En mening som "Hon slickade och värmdde oss, gav oss mat och skyddade oss mot alla kalla fläcktar, som kom in i rummet, där vi låg" blir "Hon slickade och värmdde oss, gav oss mat och skyddade oss mot drag". På samma sätt förkortas "Det finns på fälten och i skogen knappast något villebråd, som de inte jagar" till det mer kärnfulla "Det finns knappast något villebråd, som de inte jagar".

Ett annat exempel är Wranérs behandling av Einar Nermans manuskript, i samband med utgivningen av *Mina bästa sagor* (1953). Samlingen är inte utgiven som ett nummer i bokserien Barnbiblioteket Saga, antagligen eftersom den riktar sig till mindre barn och därför fick ett större bokformat. Exemplet visar emellertid att arbetet på stilnivån styrs av föreställningar om barnpubliken. Förlagsdokumenten i anslutning till Nermans bok är intressanta eftersom kommentarerna är ovanligt utförliga, både i separata dokument och i marginalanteckningar (bild 2).⁵

I Sagakommitténs första bedömning av Nermans handskrivna manuskript framgår att innehållet sågs som lämpligt för mindre barn men att meningarna och orden är "långa". Avskrifterna i steg två domineras sedan av kommentarer på den stilistiska nivån. Med små ändringsförslag vill redaktören åstadkomma en enkel och otvungen text som passar den tänkta barnpubliken. Arbetet med Nermans texter visar att de stilistiska kommentarerna gärna handlar om strykningar av överflödiga ord som åtföljs av den handskrivna kommentaren "ej vackert" eller ändringar av "sej" till "sig" åtföljt av kommentaren "Vi använder sig i episk skildring" och så vidare. I avskriften till den första sagan i samlingen, "Resan till Pepparkaks-landet", återfinns en rad stilistiska ändringsförslag skrivna för hand i marginalen. Vissa av dessa kommentarer framhäver barnets synvinkel tydligare och blir möjliga att förstå i förhållande till en retorisk publik. Ett exempel är när barnen Pelle och Greta frågar hushållerskan Hilda om de får vara med och baka pepparkakor. Redaktören säger sig vilja ändra "Det ska ni väl få, sa Hilda" till "Det kan ni få, sa Hilda" eftersom det "blir mer uppfyllandet av barnens önskan på så vis". Ett annat exempel från samma saga är då en bock knackar på och frågar barnen om de vill följa med till Pepparkakslandet. Det vill de gärna och berättaren beskriver situationen med följande ord: "De hade så bråttom, att de inte ens hann ta kläderna på sig. Men dockan Rosa och Nallebjörn tog de ändå med sig i hastigheten". I marginalen har redaktören skrivit att "'i hastigheten'

Res! Alla plörelsamer av verben borttagna. Den här är
avseffat för mig är den. Ytter Nermans kortfattade sagor
sär verben i singularis rebus i ursprungliga manuskriften

Resan till Pepparkaks-landet

21 vic
14/18

Startar!

1e

*heller fick om möjligt.
Folaget användes ej
Korinthis!*

*ändret från sken - blev
syndigt skändet av barnens
fröken för så ut.*

! Inte racker smulor!

!! ej saknad!

*hur stilt "riket" både ledsen...
menik det om en så?*

Det var strax före jul. Hilda i köket stod och bakade
peppar-kakor. Hon hade knådat till en väldig deg och rullade
nu ut den med en kavel. Det skulle bli både grisar, bockar och
pepparkaks-gubbar, stjärnor, hjärtan och alla sorters lustiga
figurer.

- Tänk, om man ^{fick} ~~finge~~ baka också, sa Pelle och lilla Greta, som
stod och tittade på.

- Det kan ni väl få, sa Hilda.

Och så lagade hon till en liten deg till barnen, och nu
bakade Pelle och Greta av hjärtans lust.

Men de ~~hade~~ ^{fick} ~~måste~~ lova Hilda att inte smaka på degen.

- Pepparkaks-deg är inte bra för magen, hade Hilda sagt.

Det lovade barnen naturligtvis. Men nu var det så, att Hilda
hade ~~glömt~~ ^{glömt} att bestyra, ~~att~~ hon glömdes bort både Pelle och
Greta. Inga korinter fanns det hemma till pepparkaks-gubbarnas
ögon, dem måste hon springa efter. Och borta var hon.

Nu kunde Pelle och Greta rakt inte låta bli att smaka en liten,
liten smula på den härliga degen. Å, vad det var gott! Så tog
Pelle en liten bit till och stoppade den i sin lilla mun, och så
tog Greta en liten, liten bit och stoppade den i sin lilla, lilla
mun. Och när Hilda kom tillbaka med korinterna, som pepparkaks-
gubbarna skulle ha till ögon, var hela deg-klumpen borta, och
inga pepparkakor syntes till.

- Hur skä det nu bli med de små magarna? sa Hilda.

Och hon såg både ledsen och bekymrad ut.

Någon middag orkade barnen inte äta, och till straff för sin
olydnad fick de lägga sig en timme tidigare än vanligt.

Bild 2. Längre handskrivna kommentarer i maskinavskrift till Einar Nermans "Resan till Pepparkaks-landet" som publicerades i bilderboken *Mina bästa sagor* (1953).

är lite synd, eftersom man då får intrycket att barnen ej tänkte på att ta med dem". Ett tredje exempel på stilistiska kommentarer är när redaktören föreslår en ändring i sagan "Dalahästen" i samma samling, som ska göra innehållet mer familjärt. I avskriften står "Lilla Lisas Mor hade sytt den allra vackraste daladräkt åt henne" och i marginalen skriver redaktören att detta bör ändras så att meningen börjar med bara "Mor". Det skulle göra att innehållet blir "mer förtroligt". Sammantaget visar dessa exempel hur redaktionen frambringar en konkret och lättfattlig men också mer subjektiv och barninriktad stil genom små ändringar.

3. Språkriktighetsnivån

Det svenska skriftspråket genomgår relativt stora förändringar under 1900-talets första hälft och Sagaredaktionens utgivning kan beskrivas som en språkvårdande verksamhet med inriktning på den uppväxande generationen. Detta är en aspekt som inte får tillfredsställande utrymme hos exempelvis Klingberg som snarare betonat att utgivningen, i linje med tidens barnbokssyn, karakteriseras av romantiska bildningsideal och den uttalade viljan att stimulera barnens känsla och fantasi (33). I själva verket utgör redaktionens verksamhet ett tydligt exempel på den förskjutning av språkvårdens och språkpolitikens centrum som sker runt sekelskiftet. På 1800-talet var det Svenska Akademien som stod i språkvårdsaktiviteternas mittpunkt, men under 1900-talet spelade akademien en mindre roll. Som Ulf Teleman noterar var det nu enskilda personer och intressegrupper, till exempel folkskollärarna, som diskuterade samtidens språkfrågor (48). Utgivningen av Barnbiblioteket Saga visar att Sveriges läraretidnings förlag och Sveriges allmänna folkskollärares förening kan betraktas som viktiga aktörer i sammanhanget.

Vid sekelskiftet 1900 var språkriktighet ett brännande ämne. Svenska Akademien var kraftig motståndare till en mer ljudenlig stavning medan argumenten för en sådan fick gehör hos folkskollärarna. Reformen motiverades inte av vuxenvärldens behov utan av pedagogiska överväganden: ljudenlig stavning skulle underlätta för den stora mängd elever som i samband med folkskolornas expansion skulle lära sig läsa och skriva (Landahl 348). Man kan notera att 1906 års stavningsreform, som drevs igenom av dåvarande ecklesiastikminister Fridtjov Berg, fick omedelbart genomslag i Barnbiblioteket Saga. Reformen tillät att två ljud i svenskan, *t* respektive *v*, kunde stavas som de lät: *v* i stället för de etablerade formerna *f*, *fv* och *hv*, samt *tt* i stället för *dt*. Landahl pekar på att reformen egentligen bara riktade sig mot skolorna och innebar att folkskolans elever inte

skulle få underkänt om de stavade ljudenligt (347). Redan året efter reformen växlar redaktionen från gammalstavning och det nya sättet att stava finns etablerat för första gången i sagosamlingen *Östan och västan* (1907).

I sin undersökning av språkliga förändringar mellan olika upplagor av Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings saga* (1891) påpekar Carin Östman att de nya stavningsreglerna syftade till att minska avståndet mellan tal och skrift. Hon nämner också att Lagerlöf med sin läsebok *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–1907) i högsta grad var en del av språkets utveckling. Eftersom boken vände sig till barn använde hon sig av nystavning, men hon följde också Adolf Noreens råd att undvika de plurala verbformerna i dialogen. Det var Sveriges allmänna folkskollärares förening som initierade utgivningen av den nya läseboken och Fridtjuf Berg satt med i den kommitté som arbetade med projektet (Landahl 210). Den språksyn som Sagaredaktionen ger uttryck för är, liksom *Nils Holgerssons underbara resa*, delvis ett resultat av den reformrörelse som växte fram runt sekelskiftet och där Berg var en av förgrundsgestalterna.

Verbens böjning i plural respektive singular är en skriftspråklig norm som successivt försvinner under den första hälften av 1900-talet. Redaktionen för Barnbiblioteket Saga tar inte omedelbart intryck av lösningen i *Nils Holgerssons underbara resa*. Pluralböjningarna försvinner först under 1920-talet och den tidigaste volymen med enbart enhetsformer, det vill säga singularformer för verb i både plural och singular, är Ebba Nordenadlers översättning av Davenport Adams jagberättelse *Tvillingarna* (1920). I exempelvis Hugo Gyllanders översättning av Charles Dickens *Lilla Nelly* (1913) återfinns konsekventa kongruensböjningar i den första utgåvan, men i den andra upplagan från 1924, redigerad av Amanda Hammarlund, har texten enhetsformer i dialogen. Ett annat exempel är *Diamantäpplet* (1910) vars tredje upplaga från 1937, i redaktion av Wranér, har behållit pluraländelserna i berättarens relation men ändrat till enhetsformer i dialogen. Den systematiska användningen av pluralböjningar i berättarens framställning och singulara enhetsformer i dialogen var ett sätt för Barnbiblioteket Sogas redaktion att anpassa språket i utgivningen. Men det handlade inte enbart om en pedagogisk förenkling av språket som skulle underlätta för den unga generationen: dialogens enhetsformer knöt an till det vardagliga talspråket, som i stora delar av Sverige sedan länge hade använt enbart enhetsformer, samtidigt som de etablerade skriftspråkliga normerna kunde föras vidare till nya generationer genom berättarens relation i den episka framställningen. Pluralböjningarna finns kvar i Barnbiblio-

teket Sagas utgivning in på 1940-talet, exempelvis i Halvor Flodens *Tattar-Anna* (1940). Vid mitten av decenniet har pluraländelserna i stort sett helt försvunnit.

Redaktionens utrensning av pluralböjningar i dialogen visar att språkriktighetsnivån kan stå i relation till stilnivån. Man kan säga att användningen av enhetsformer kan tillskrivas en både estetisk och pedagogisk funktion (jämför användningen av "sej" i dialogen som kommenterades ovan). Att systematiska ändringar på språkriktighetsnivån även sammanfaller med stilnivån kan man se i arbetet med samlingen *Barnteatern* (1932). I ett maskinskrivet manuskript av Elsa Beskows pjäs "Tomtarnas julgröt" har språket korrigerats på en rad punkter (bild 3). Pjäsen inleds med en scenanvisning som följer rådande skriftspråkliga normer. Den första repliken är emellertid tydligt talspråklig och genom hela maskinavskriften fortsätter det på samma sätt: "Den här vinn' va' de' vi skulle mötas på efter tretti år! Tänk, va' tiden ändå gått fort! De va' precis som i går vi skildes! Ja, Knutte har ja' ju sett då å' då härintill, men Knutte ska de' bli rolit å' se igen". Det är uppenbart att Beskow själv har författat dialogen i starkt vardaglig stil för att efterlikna ett barns sätt att tala. Men hennes repliker har konsekvent korrigerats av redaktören som uppenbarligen funnit det talspråkliga idiomet otympligt. Det slutgiltiga resultatet ansluter till en mer korrekt och skriftorienterad användning av språket. "På den här vinden var det vi tre tomtar skulle mötas efter tretti år! Tänk, vad tiden ändå gått fort!! De var precis som i går vi skildes! Ja, Knutte har jag ju sett då och då här intill, men Knutte ska det bli roligt att se igen".

De förordade ändringarna gör hela framställningen mer korrekt enligt skriftspråkets normer och anpassar framställningen till hur dramatisk dialog vanligen skrevs vid denna tid. Men man kan tänka sig en strängare pedagogisk motivering till förfarandet med Beskows text: språket i barnlitteraturen ska vara förebildligt och läsningen en träning i språkets regler och normer. Samtidigt avlägsnar de förordade revideringarna pjäsens dialog mellan tomtarna och barnen från det vardagliga och barnlika sättet att tala, något som Beskow ursprungligen eftersträvat, och förändrar textens subjektiva framställningssätt. Revideringarna på språkriktighetsnivån, där "å" blir "och", "rolit" blir "roligt", "blitt" blir "blivit", "Nee" blir "nej" och "allri" blir "aldrig", har därför relevans också på stilnivån.

Ytterligare en aspekt av det redaktionella arbetet med utvalda texter aktualiseras i arbetet med boken *Barnteatern*. Vid insamlingen av pjäser som ska ingå i volymen lokaliseras tryckta texter i tidningar och böcker som bearbetas direkt i sina ursprungliga publikations-

8 sagn 149

1 nästhyckel
3 hultinon

TOMTARNAS JULGRÖT.

SAGOSPEL FÖR BARN av Elsa Beskow

~~av Elsa Beskow~~

Personer:

Tusse, gårdstomte.

Knatte, skogstomte.

Knutte, stadstomte.

Maja, 9 år.

Kalle, 11 år.

Per Olav, Skalden, deras morbror.

Lina, skurgumma.

Scenen i vind med en dörr till ett gavelrum. Utanför

dörren en koffert. När ridån går upp, står scenen tom. Strax därefter kommer Tusse in, liten och krokig, gråklädd, med rödbrun mössa och långt grått skägg, går med tassande steg och lyser omkring sig med en lykta.)

Tusse: ^{Ja} Den här vind var det vi skulle mötas på efter tretti-
år! Tänk, vad tiden ändå gått fort! De var precis som i går vi skildes! Ja, Knatte har jag ju sett då ^{du} då, efter han hålls i skogen här intill, men Knutte ska det allt bli roligt ^{att} se igen! (Tittar på kofferten.) Si där är den främmande herrns koffert, han som kom i går kväll, mens jag var i lagårn.

(Knutte ^{Knutte} in i grå lappdräkt, en talkvist i den gröna mössan, liten och knotig med långt, grått skägg.) Goddag goddag!

God jul ^{Knutte!}
Tusse: God jul! Du kom i god tid!

Knutte: Är Knutte här än?

Tusse: Nej, inte har jag sett en!

I föreställer

Bild 3. Markeringar som huvudsakligen befinner sig på stil- och språkriktighetsnivå i maskinavskrift till Elsa Beskows "Tomtarnas julgröt" i samlingen Barnteatern (1932).

sammanhang. Exempelvis finns ett arkivexemplar av Julia Svedelius *Små sagospel för barn och ungdom* (1912) med revideringskommentarer på språkriktighetsnivån införda direkt på baksidan (bild 4). Dessa ändringar är intressanta att följa eftersom de speglar redaktionens praktik i avskriftssteget: ett tidigare tryckt dokument får i processen status som avskrift nummer ett (vanligtvis förefaller redaktörerna inte göra ändringar direkt i författaroriginal). I detta från "bok" till "avskrift" transformerade förlagsdokument kan man se att "dom" i replikerna byts ut till "de" respektive "dem" och pluraländelserna ersätts med enhetsformer i singular. Samma tillvägagångssätt har redaktionen när det kommer till Saida Norgrens bidrag "En julkväll i skogen" från barntidningen *Daggdroppen* (1929). Även här är de redaktionella revideringarna av replikerna införda med blyerts direkt i den tidigare tryckta publikationen och återspeglar redaktionens principer för språkriktighet i steg två: "se'n" ersätts med "sedan", "passa" med "passar" och "dom" ersätts genomgående med "de" och "dem".

Avslutning: Redaktionen som estetisk-pedagogisk funktion

Litteraturförmedlande institutioner som riktar sig mot barn och unga, till exempel skolor och bibliotek, legitimerar gärna sin verksamhet med påståendet att litteraturen förmedlar värderingar och stimulerar förmågor som gör läsarna till mer konstruktiva samhällsmedborgare (Ørjasæter och Skaret 15). Även bokförlag som ägnar sig åt läsfrämjande verksamhet gör det ofta med pedagogiska förtecken, men dessa sammanförs då gärna med uttalade kvalitetsanspråk. Exempelvis gav förlaget En bok för alla ut "prisbillig kvalitetslitteratur" med statligt stöd, utan vinstsyfte, för att konkurrera med den så kallade massmarknadsutgivningen. Av riktlinjerna för En bok för alla framgår tydligt att bokutgivningen främst ska söka att nå "människor som tidigare ägnat svagt intresse åt bokläsning eller tillhör köparna av s.k. trivallitteratur" (Johansson Bilaga B). Utgivningen i Barnbiblioteket Saga hade liknande utgångspunkter och enligt Klingberg betonades särskilt vikten av att "den verkligt värdefulla litteraturen utges till så lågt pris att den kan konkurrera ut den underhaltiga litteratur som sprids genom sin prisbillighet" (34).

Men att sprida böcker för att nå nya grupper läsare handlar inte bara om fysisk distribution till lågt pris utan också om en anpassning till tänkt målgrupp. Som redan nämnts understryker Darnton och Svedjedal att läsaren har en given plats i studiet av bokens relation till omvärlden. Förlagsforskaren och litteratursociologen måste försöka

Berit.

Har den äran att gratulera på födelsedan. Var så god!
(Räcker fram sin blomma.) Men karamellpåsen är från oss
båda två. (Ställer påsen på bordet.)

Anna Lisa.

Tack ska ni ha! (Tittar i påsen.) Nej, titta! mina älsk-
lingskarameller till på köpet! Så vådligt gott. Och så
snälla ni är, som kommer och hälsar på mej och mina
barn. Hur står det till med edra? Varför fick ~~den~~ inte
följa med och leka med mina barn?

Margit.

Alla mina har fått mässling, så ~~den~~ kunde inte.

Berit.

Och mina har kikhosta allihop. De hostar så förskräck-
ligt, så ~~den~~ måste ligga till sängs med gröt på magen.
För resten sa du i går, när du bjöd oss, att du hade så
stygg barn, så du ville inte leka med ~~den~~ längre.

Anna Lisa (viskande, vänd från dockorna):

Men nu har ~~den~~ blivit så snälla. Titta, så tysta de
sitta. (Vänd till dockorna.) Nu ska ni vara så rädda om er,

5

33

Bild 4. Lokaliserings- och åtgärdstecken direkt i Julia Svedelius pjäs "Mamma och barn" i *Små sagospel för barn och ungdom* (1912) som huvudsakligen befinner sig på språkrik-tighetsnivån.

återskapa läsningens sociala kontext, och de historiskt föränderliga sätten att läsa, för att förstå bokproduktionens historiska innebörd. I barnboksutgivningen har föreställningar om läsaren en särskilt framträdande plats. Den här artikeln har visat hur den retoriska publiken styr arbetet med manuskripten. Utöver detta kan den retoriska publikens betydelse urskiljas också i bokseriens format och paratexter, det vill säga i bokens utformning, titelsida, frontespis, förord, efterord och illustrationer. Betydelsen av Sagaredaktionens retoriska publik antyds bland annat av att förlaget riktade sig direkt till det läsande barnet i reklam och förord. I subscriptionshäftena till exempelvis *Hunden Tipp* återfinns paratexter med direkt läsartilltal som är borttagna i den tryckta boken: "Säkerligen skall Tipps historia bereda dig mycket nöje. Men du kommer nog också mången gång att känna dig rörd och gripen" (Redaktionen af Saga).⁶

Av de bevarade manuskripten framgår att redaktionen styrdes av den retoriska publiken genom hela arbetsprocessen, från de initierande och utvecklande kommentarerna, till stilistiska förändringsförslag och anpassningen mot språkliga regler och normer. Till stor del var de olika stegen i manuskripthanteringen pedagogiskt motiverade och utgick från hur barnets behov, intressen och resurser uppfattades. Men det är också uppenbart att det redaktionella arbetet hade klara estetiska bevekelsegrunder som flätades samman med de pedagogiska. Särskilt de redaktionella kommentarerna på vad som här har benämnts utvecklingsnivån och stilnivån visar hur viktig denna aspekt är i sammanhanget. Även användningen av verbens pluraländelser i den episka relationen och enhetsformer i dialogen, på vad som benämnts språkriktighetsnivån, pekar ut att redaktionen utgör en viktig estetisk-pedagogisk funktion i produktionsprocessen.

Den retoriska publik som gav riktning och form åt redaktionens praktik är en abstrakt föreställning, men det förefaller som att Signe Wranér även bekantade sig med barnpubliken på ett mer konkret sätt. Av memoarboken *I Sagas tjänst* framgår att hon parallellt med engagemanget i Sagaredaktionen var anställd som barnbibliotekarie i Stockholms innerstad. Hon arbetade inledningsvis på Sveriges första barn- och ungdomsbibliotek på Drottninggatan, som slog upp portarna 1911, samt, från 1928 och framåt, på den nya ungdomsavdelningen i stadsbiblioteket på Sveavägen. Potentialen i de manuskript som skickades till Sagaredaktionen prövade hon ibland under sagostunderna i sagorummet. Detta för att se om tonfallet slog an och intrigerna fängslade. Wranér berättar hur hon fann att det var ordval och rytmer som var avgörande för om berättelserna fick fäste

hos de unga läsarna. Men sagostunderna avslöjade även vad barnen uppskattade och var intresserade av: "Den direkta kontakten med barnen blev ovärderlig. Att dels kunna kontrollera hur böckerna, som man hade varit med om att ge ut, uppskattades och dels komma underfund med vad barnen frågade efter och var mest intresserade av, det var verkligen förlaget till stor nytta" (53).

Biografisk information: Olle Widhe är professor i litteraturvetenskap med didaktik vid Göteborgs universitet, där han bland annat forskar och undervisar i barn- och ungdomslitteratur. Han är ledamot i Kulturrådets arbetsgrupp för barn- och ungdomslitteratur och har skrivit ett antal artiklar och böcker om barnlitteratur. För närvarande deltar han i Svenska barnboksintitutets projekt "Barnbiblioteket Sagas arkiv. Kartläggning och visualisering av en svensk barnboksserie (1899–1970)".

Noter

1 Sveriges allmänna folkskollärares förening intresserade sig för frågan om folkskolebarnens tillgång på barn- och ungdomsläsning och var drivande när det kom till upprättandet av så kallade lärjungebibliotek på folkskolorna som skulle innehålla litteratur som lämpade sig för barn. Diskussionen om folkskolebarnens behov av sagor och annan kvalitativ barnlitteratur, samt föreningens insatser för barn- och ungas läsning, kan följas i föreningens årsskrifter. Se vidare Sveriges allmänna folkskollärareförenings årsskrift 1889–1903. Jämför även Sonja Svensson (36–46).

2 För redaktören som "funktion" och "estetisk kategori" i kulturproduktion, jämför Olsson som menar att den redaktionella praktiken är en estetisk kategori som också kan identifieras hos historiska material. I praktiska handböcker beskrivs det redaktionella arbetet ibland som en konstnärlig och retorisk funktion, se t.ex. Dragga och Gong.

3 Tack till arkivarie Simon Springare vid Svenska barnboksintitutet för ledning genom Sagaarkivet och tips om spännande ingångar till det stora materialet.

4 Här följer jag Christer Ekholm som i "Den undervisa(n)de Ulysses" väljer att översätta "implied author" till "implicerad författare" i stället för att använda det etablerade "implicit författare". Termen myntades av Wayne C. Booth i *The Rhetoric of Fiction* (1961) och Ekholm konstaterar att "'implicerad författare' rimmar bättre med de försök att definiera termen i processuella ordalag som begreppsmyntaren Wayne C. Booth överlag tillhandahåller" (215). Den implicerade författaren kännetecknas inte nödvändigtvis av att den är implicit.

5 Utöver stilen kommenteras också innehållet på utvecklingsnivån. Exempelvis anger en redaktionell kommentar att det kan finnas risk att barnen blir ledsnå av tuppens öde i "Herrgårdstuppen" och frågar om inte "det vassa bettet kan mildras något?". Den utvecklande nivån aktualiseras också av synpunkter, direkt i manusavskriften, som syftar till att göra texten mer lättbegriplig, till exempel i kommentarer som att "det saknas en mening om snögubben" för att sammanhanget tydligare ska framträda.

6 Förordet i häftet är opaginerat.

Litteratur

Andersson, Maria. "Mord, blod och rosslande kämpars dödsqual. Fridtjuv Bergs Trojanska kriget och Iliaden för barn". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 45, 2022, s. 1–25, doi.org/10.14811/clr.v45.731.

Atkins, Laura. "A Publisher's Dilemma. The Place of the Child in the Publication of Children's Books". *New Voices in Children's Literature Criticism*, redigerad av Sebastien Chapleau, Pied Piper Pub, 2004, s. 47–54.

Berg, Hjalmar. "Hur Svensk läraretidnings förlagsaktiebolag kom till". *Minnesbilder från Svensk läraretidnings förlagsaktiebolag*, Svensk läraretidnings förlag, 1946, s. 9–31.

Beskow, Elsa. Manuskript till "Tomtarnas Julgröt" [publicerades i samlingen *Barnteatern* 1932]. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: F II:62.

Beulers, Mary Fran. "Controlled Flexibility in Technical Editing. The Levels-of-edit Concept at JPL". *Technical Communication*, nr 1, 1977, s. 1–4.

Cadden, Mike. *At Arm's Length. A Rhetoric of Character in Children's and Young Adult Literature*. University Press of Mississippi, 2021.

Chatman, Seymour. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Cornell University Press, 1978.

Darnton, Robert. "What Is the History of Books?". *Daedalus*, nr 3, 1982, s. 65–83.

Dragga, Sam och Gwendolyn Gong. *Editing. The Design of Rhetoric*. Baywood Pub. Co, 1989.

Ehriander, Helene. "Värden och värderingar hos förlagsredaktör Astrid Lindgren och Rabén & Sjögren förlag". *Barnlitteraturens värden och värderingar*, redigerad av Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Studentlitteratur, 2012, s. 83–101.

Ekholm, Christer. "Den undervisa(n)de Ulysses". *En dag i Dublin. Om James Joyces Ulysses*, redigerad av Åsa Arping och Mats Jansson, Litteratur, idéhistoria och religion, 2014, s. 209–215.

"En märklig nyhet". *Svensk läraretidning*, nr 15, 16 april 1903, s. 268.

Fretz, Mark J.H. "Speaking of Editing. The Nomenclature of Copy-Editing". *Journal of Scholarly Publishing*, nr 4, 2017, s. 243–267.

Hammarlund, Emil. Brevutkast till Henning Wendell. 17 mars 1903. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:35.

Hellström, Martin. *286 stycken ur barnteaterns oskrivna historia. Barnbiblioteket Sagas pjäser*. Makadam, 2023.

Iser, Wolfgang. *The Implied Reader. Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. Johns Hopkins UP, 1974.

Ivako, Sirkka och Björn Sundmark. "Läsarengagemang, bildtolkning och identifikation. Barns brev till tidskriften Jultomten". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 45, 2022, s. 1–19, doi.org/10.14811/clr.v45.681.

Johansson, Hans Olof. *En bok för alla? Rapport om en utvärdering av Litteraturfrämjandets försök med femkronorsböcker*. Avdelningen för litteratursociologi, 1978.

Klingberg, Göte. *Sekelskiftets barnbokssyn och Barnbiblioteket Saga*. Svensk läraretidnings förlag, 1966.

Kåreland, Lena. "Barnbiblioteket Saga". *Lärarnas historia*, larar-nashistoria.se/barnbiblioteket-saga/.

Kärrholm, Sara. "Ett utile dulci för ungdom. Ungdomens bibliotek som bokserie och förlagssatsning". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 46, 2023, s. 1–27, doi.org/10.14811/clr.v46.799.

Landahl, Joakim. *Politik & pedagogik. En biografi över Fridtjuv Berg*. Lärarstiftelsen, 2016.

Nerman, Einar. Manuskript till "Dalahästen" [publicerades i bilderboken *Mina bästa sagor* 1953]. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: F VII:1.

---. Manuskript till "Herrgårdstuppen" [publicerades i bilderboken *Mina bästa sagor* 1953]. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: F VII:1.

---. Manuskript till "Resan till Pepparkaks-landet" [publicerades i bilderboken *Mina bästa sagor* 1953]. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: F VII:1.

---. *Mina bästa sagor*. Svensk läraretidnings förlag, 1953.

Nikolajeva, Maria. *Barnbokens byggklossar*. Studentlitteratur, 2017.

Nordenstam, Anna och Christina Olin-Scheller. *Lättläst. Bokmarknad, ungdomslitteratur, skola*. Gidlunds förlag, 2022.

Olsson, Nils. *r [ingress till en teori om redaktören som estetisk kategori]*. Rojal, 2022.

Phelan, James. *Living to Tell About It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Cornell University Press, 2005.

---. *Somebody Telling Somebody Else. A Rhetorical Poetics of Narrative*. The Ohio State University Press, 2017.

Redaktionen af Saga. "Till Sagas små läsare". *Saga läsning för barn och ungdom i hem och skola*, årg. 5, häfte 8, Svensk läraretidnings förlag, 1903.

Sondén, Ingeborg. "Förord". I *Sagas tjänst*, av Signe Wranér, Svensk läraretidnings förlag, 1966, s. 3–4.

Svedelius, Julia. Manuskript till "Mamma och barn" [publicerades i samlingen *Barnteatern* 1932]. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: F II:62.

Svedjedal, Johan. *Bokens samhälle. Svenska bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943*. Svenska bokförläggareföreningen, 1993.

Svensson, Ragni. *Cavefors. Förlagsprofil och mediala mytbilder i det svenska litteratursamhället 1959–1982*. Lunds universitet, 2018.

Svensson, Sonja. *Läsning för folkets barn. Folkskolans barntidning och dess förlag 1892–1914*. Rabén & Sjögren, 1983.

Sveriges allmänna folkskolläraryrörelse Centralstyrelsen. *Sveriges allmänna folkskolläraryrörelses årskrift*. Sveriges allmänna folkskolläraryrörelse, 1889–1903.

Teleman, Ulf. *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. Norstedts akademiska förlag, 2003.

Törnqvist, Lena. "Astrid Lindgrens arkiv. Nya forskningsmöjligheter". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 34, nr 2, 2011, s. 59–67, doi.org/10.14811/clr.v34i2.127.

Warnqvist, Åsa. "'Don't Be Too Upset with Your Unchivalrous Publisher'. Translator-Publisher Interactions in the Swedish Translations of L.M. Montgomery's Anne and Emily Books". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 42, 2019, s. 1–37, doi.org/10.14811/clr.v42i0.449.

Wendell Henning. Brev till Amanda Hammarlund. 6 augusti 1903. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:35.

---. Brev till Emil Hammarlund. 3 april 1903. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:35.

---. Brev till Emil Hammarlund. 8 april 1903. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:35.

---. Brev till redaktören av Barnbiblioteket Saga. 29 juli 1903. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:35.

---. "Historien om en kossa", opublicerat manuskript 1903. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: F III:15.

---. Manuskript till "Hunden Tipp" [publicerades i *Hunden Tipp och andra djurhistorier berättade av Henning Wendell*, Svensk läraretidnings förlag, 1945]. Sagaarkivet, Svenska barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: F II:5.

Wichman, Eva och Holger Wichman. 1986. *Saga-arkivet. Förteckning*. Opublicerad. Svenska barnboksinstitutet, Stockholm.

Wranér, Signe. *I Sagas tjänst*. Svensk läraretidnings förlag, 1966.

Ørjasæter, Kristin och Anne Skaret. *Litteraturformidlingens arenaer og praksiser*. Cappelen Damm akademisk, 2019.

Östman, Carin. "Språkliga förändringar i Gösta Berlings saga". *Litteraturbanken*, litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/Lagerl%C3%B6fs/omtexterna/SprakandringarGBS.html.